



เอกสารสรุปคำบรรยายครั้งที่ 12

สถาปัตยกรรม ประติมากรรมและจิตรกรรมไทย

สถาปัตยกรรมไทย

สถาปัตยกรรมไทย คือ ศิลปะของการก่อสร้าง ทั้งเพื่อประโยชน์ใช้สอยและการจรรโลงต่อจิตใจมนุษย์โดยภาพรวมสถาปัตยกรรมไทยมีลักษณะกะทัดรัด ไม่มุ่งอวดความใหญ่โตโอ้อ่า แต่เน้นความนุ่มนวลอ่อนช้อยที่เห็นได้ชัดเจนในสถาปัตยกรรมไทยชั้นสูง ในขณะที่สถาปัตยกรรมของสามัญชนจะมีลักษณะสมถะตอบสนองการใช้สอยที่อยู่ร่วมกับธรรมชาติ

1) รูปแบบสถาปัตยกรรมไทยชั้นสูง ในที่นี้จะขอกล่าวเป็นตัวอย่างของลักษณะสถาปัตยกรรมไทยชั้นสูงที่ปรากฏเป็นมรดกอารยธรรมไทยได้แบ่งเป็น 2 แหล่ง คือสถาปัตยกรรมวัดและวัง

1.1.1) พระปราสาท เป็นสิ่งก่อสร้างที่บดินมีลักษณะเป็นรูปชั่งข้าวโพด สร้างขึ้นเพื่อเป็นสถูปประดิษฐานพระธาตุ ในสมัยอยุธยานิยมสร้างเป็นหลักของวัด วัดที่มีพระปราสาทเป็นประธานมักเป็นวัดสำคัญเพราะเป็นที่ประดิษฐานพระบรมธาตุที่สำคัญของเมือง เช่น วัดมหาธาตุ วัดพระศรีรัตนมหาธาตุ เป็นต้น

1.1.2) พระสถูปเจดีย์ ทำหน้าที่เช่นเดียวกับพระปราสาท แต่รูปทรงต่างไป ที่พบมากคือเจดีย์แบบองค์ระฆังกลม (ทรงโอคว่ำ) ซึ่งรับอิทธิพลจากลังกามาทางมอญ เช่นพระปฐมเจดีย์ จ.นครปฐม พระมหาธาตุ จ.นครศรีธรรมราช เป็นต้น เจดีย์เหลี่ยมย่อมุม นิยมสร้างกันในสมัยอยุธยาและรัตนโกสินทร์ตอนต้น สันฐานเป็นรูปกรวยเหลี่ยม แต่ที่มุมแตกมุมออกเป็นมุมย่อยตั้งแต่ 3 ถึง 5 มุม เช่น 3 มุมย่อยรวม 4 ด้าน เรียก เจดีย์เหลี่ยมย่อมุมไม้สิบสอง เจดีย์เหลี่ยมย่อมุมนี้ได้แก่ พระเจดีย์เกือบทั้งหมดในวัดพระเชตุพนฯ เจดีย์ศรีสุริโยทัย และเจดีย์วัดภูเขาทอง จ.อยุธยา เป็นต้น เจดีย์มีเรือนธาตุ มีลักษณะตรงกลางเจดีย์เป็นห้องคูหาสี่เหลี่ยมอย่างพระปราสาทแทนที่จะเป็นองค์ระฆังคว่ำ เช่น พระบรมธาตุไชยา จ.สุราษฎร์ธานี เจดีย์บัวเหลี่ยม เป็นลักษณะเจดีย์ทรงนิยมในภาคอีสาน เช่น พระธาตุพนม จ.นครพนม พระธาตุเชิงชุม จ.สกลนคร เป็นต้น เจดีย์ทรงพุ่มข้าวบิณฑ์ พบมากในสถาปัตยกรรม



สมัยสุโขทัยจึงมักพบเห็นได้แก่บ จ.สุโขทัย และจังหวัดใกล้เคียง โดยเรียกอีกชื่อหนึ่งว่า ทรงดอกบัวตูม มีช่วงล่างคล้ายพระปรางค์ มีเรือนธาตุและชั้นฐานรองรับ ส่วนบนเป็นยอดปลีคล้ายดอกบัวตูม ลักษณะคล้ายเจดีย์มอญหรือพม่า

1.1.3) **โบสถ์ หรือพระอุโบสถ** เป็นอาคารที่ตั้งชื่อตามพิธีกรรมสงฆ์ หลังคามักทำลดชั้นสองหรือสามระดับมีการตกแต่งขอบหลังคาด้านจั่วด้วยช่อฟ้าใบระกา หางหงส์ หรือที่เรียกว่า เครื่องล่ายองรอบโบสถ์มีใบเสมาปักอยู่ 8 ทิศ ปัจจุบันโบสถ์เป็นสิ่งก่อสร้างที่สำคัญสุดของวัด แต่อดีตไม่สำคัญเช่นนั้น

1.1.4) **วิหาร** ทางภาคเหนือถือเป็นอาคารสำคัญของวัด โดยเฉพาะวิหารหลวง เป็นที่ประดิษฐานพระพุทธรูปองค์สำคัญและเป็นที่ชาวบ้านมาทำบุญฟังเทศน์ ปัจจุบันวัดรุ่นใหม่ไม่นิยมสร้างวิหารเพราะมีศาลาการเปรียญใช้แทน

1.1.5) **ศาลาการเปรียญ** หรือที่เรียกว่าศาลาธรรมหรือโรงธรรม ภาคอีสานเรียกหอแจก เป็นที่ชาวบ้านมาทำบุญฟังเทศน์ นิยมสร้างเป็นโรงขนาดใหญ่ยกพื้นสูง

1.1.6) **หอกลองและหอระฆัง** ซึ่งเป็นเครื่องตีบอกสัญญาณในวัดที่มักมี 2 ชนิด คือ กลองใช้ตีบอกเวลาฉันอาหาร และระฆังตีบอกเวลาลงโบสถ์ ดังนั้นหอกลองมักตั้งในเขตสังฆาวาส และหอระฆังมักตั้งในเขตพุทธาวาส

1.1.7) **หอไตร** เป็นที่ไว้พระไตรปิฎก และคัมภีร์มักมีขนาดเล็กในภาคกลางและอีสานมักนิยมปลูกด้วยไม้ลงกลางสระน้ำเพื่อป้องกันปลวกหนูกัดกินคัมภีร์

1.1.8) **ซุ้มสีมา** มักทำฐานรองรับและมีซุ้มครอบ

1.2) **สถาปัตยกรรมวัง** ตั้งแต่สมัยอยุธยาจนถึงสมัยรัตนโกสินทร์ในราชธานีมักมีการสร้างพระราชวัง 3 แห่ง คือ พระบรมมหาราชวังหรือวังหลวง ที่ประทับของพระมหากษัตริย์ พระราชวังบวรสถานมงคลหรือวังหน้าและพระราชวังบวรสถานพิมุขหรือวังหลัง

ในพระบรมมหาราชวังแบ่งพื้นที่เป็น 3 ส่วน คือ เขตพระราชฐานชั้นนอก ชั้นกลาง และชั้นใน โดยมีใบเสมาล้อมรอบและแบ่งคั่นภายใน โดยเขตชั้นนอก เป็นที่ตั้งของหน่วยงานสำคัญ ที่ทำการของข้าราชการ



สำนัก เขตชั้นกลาง เป็นเขตที่ตั้งพระมหาปราสาททองพระโรง เช่น สมัยรัตนโกสินทร์เขตกลางในพระบรมมหาราชวังคือที่ตั้งของพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท จักรมหาราชปราสาท เป็นต้น ส่วนเขตชั้นใน เป็นเขตรโหฐานเป็นที่ประทับส่วนพระองค์และที่อยู่ของฝ่ายในมีแต่สตรีเข้าออกเท่านั้น นอกจากพระบรมมหาราชวังแล้ว ที่สำคัญอื่น ๆ เช่นพระราชวังดุสิต พระราชวังสนามจันทร์ เป็นต้น

ประติมากรรม เป็นงานสร้างสรรค์ด้วยการปั้น แกะสลักหล่อและประกอบวัสดุ เป็นรูปทรงลักษณะต่าง ๆ ที่บอกถึงความเชื่อภูมิปัญญาและความนึกคิดของสังคมไทยแต่ละยุคสมัย

1) ลักษณะและรูปแบบของประติมากรรมไทย

- 1.1) ลักษณะที่มีพื้นหลังรองรับ เช่น ประติมากรรมแบบนูนต่ำ อันได้แก่สายปูนขึ้นประดับหน้าบัน
- 1.2) ลักษณะลอยตัว มองเห็นได้รอบด้าน เช่น พระพุทธรูป เทวรูป เครื่องปั้นดินเผา เป็นต้น
- 1.3) ลักษณะเจาะหรือจมลงในพื้น เช่น รอยพระพุทธรบาท

2) ประเภทของประติมากรรม

2.1) ประติมากรรมรูปเคารพ สร้างขึ้นเพื่อสักการบูชาตอบสนองความเชื่อทางศาสนา

2.1.1) **ประติมากรรมรูปบุคคล** มักเป็นรูปเคารพตามคติทางศาสนา เช่น พระพุทธรูป เทวรูป

2.1.2) **ประติมากรรมรูปสัญลักษณ์** ได้รับอิทธิพลจากอินเดียในพุทธศาสนาในระยะแรกที่ยังไม่นิยมคติการสร้างพระพุทธรูปแต่จะสร้างรูปสัญลักษณ์แทนองค์พระพุทธรูปเจ้า เช่น รอยพระพุทธรบาท พระธรรมจักรและกวางหมอบ เป็นต้น

2.2) **ประติมากรรมตกแต่ง** ประกอบสถาปัตยกรรม เช่น หน้าบัน ซุ้มประตูหน้าต่าง ที่อาจทำด้วยเทคนิคปูนปั้น แกะสลักหรือประดับกระเบื้อง กระຈกสี เป็นต้น



2.3) **ประติมากรรมเพื่อประโยชน์ใช้สอย** เช่น ตกแต่ง สิ่งของเครื่องใช้ได้แก่งานแกะสลักกรอบรูปเครื่องใช้ฝังมุก เพื่อเป็นเครื่องมหรสพ ได้แก่ ผนังใหญ่ หุ่นกระบอก เป็นต้น ประติมากรรมเครื่องเล่น เช่น ตุ๊กตา และเครื่องตกแต่งชั่วคราว ที่มีอายุการใช้งานสั้น เช่น การแทงหยวกประดับพระเมรุมาศ

2.4) **ประติมากรรมไทยสมัยใหม่** ได้รับอิทธิพลจากตะวันตก เช่น อนุสาวรีย์ ประติมากรรม ตกแต่งอาคาร สวน น้ำพุ สะพาน เป็นต้น

จิตรกรรมไทย คืองานศิลปกรรมที่สร้างสรรค์ด้วยการวาดรูปทรงด้วยลายเส้นระบายสี บนพื้นผิววัสดุต่าง ๆ เช่น กระดาษ ผ้า แผ่นไม้ แผ่นหิน ผนังปูน ด้ายสี ดินสอ ปากกา พู่กัน เป็นต้น ภาพจิตรกรรมตาม ประเพณี (Mural Painting) ส่วนใหญ่เขียนเพื่อตกแต่งสถาปัตยกรรมสำคัญ เช่น วัดและวังแสดงถึงความ เคารพศรัทธา เช่น ภาพเขียนภายในโบสถ์ วิหาร ซึ่งเรียกว่า จิตรกรรมฝาผนัง ในสมุดกระดาษเรียกว่า สมุดภาพ บนผืนผ้าเกี่ยวกับเรื่องทางศาสนา เรียกพระบฏ รวมถึงภาพสายเส้นที่จารบนแผ่นหิน แผ่นโลหะ ภาพสายรดน้ำปิดทอง และภาพประดับมุก เป็นต้น

รูปแบบการเขียนภาพจิตรกรรมไทย ได้แก่การเขียนแบบสีฝุ่น (ซึ่งเป็นวิธีที่นิยมมากที่สุด) การเขียนบนปูนเปียก การเขียนแบบขี้ผึ้งผสมน้ำมัน สีที่ใช้เขียนภาพสำหรับในภูมิปัญญาไทยแล้วได้จากดินเปลือกไม้ ใบไม้ ผสมยางมะขวิด กาวกระถิน เพื่อยึดติดกับผนังให้คงทน ภายหลังจึงใช้สีจากเงินจึงมีสีสัน สดใส สีที่ใช้เขียนภาพนิยมใช้ 5 สีหลัก เรียกว่าสีเบญจรงค์คือสีแดง เหลือง คราว ขาว และดำ อีกทั้งใช้ ทองคำเปลวตกแต่งภาพเพื่อเน้นความงดงามและความสำคัญด้วยโดยมีเนื้อหาของภาพจิตรกรรมไทยแบบ ประเพณีส่วนใหญ่เกี่ยวข้องกับพุทธศาสนาเช่นภาพพุทธประวัติ นิทานชาดก ไตรภูมิ ปริศนารวม รวมถึง วรรณกรรมต่าง ๆ เช่น รามเกียรติ์ สังข์ทอง พงศาวดาร เหตุการณ์ในชีวิตประจำวันของคนในสังคม เป็น ต้น

เอกสารอ้างอิง

- มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช. ๒๕๔๕. สังคมศึกษา. สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.



คำถามท้ายการบรรยายครั้งที่ 12

- 1) ขอให้นักศึกษาแสดงความสัมพันธ์ของคติความเชื่อทางศาสนากับรูปธรรมของสถาปัตยกรรม ประติมากรรมหรือจิตรกรรมไทย ว่าเกี่ยวข้องกับสะท้อนเป็นรูปธรรมอย่างไร
- 2) รูปแบบสถาปัตยกรรมไทยในอดีตกับปัจจุบันมีความคล้ายหรือแตกต่างและสะท้อนประโยชน์ใช้สอยเปรียบเทียบได้อย่างไรบ้าง
- 3) ขอให้ศึกษายกตัวอย่างสถานที่ซึ่งเป็นรูปแบบสถาปัตยกรรมไทยที่เกี่ยวข้องกับพุทธศาสนาสักแห่ง แล้วลองอธิบายว่าสถานที่ดังกล่าวมีรูปแบบสถาปัตยกรรมไทยเป็นอย่างไร
- 4) ขอให้นักเรียนยกตัวอย่างปฏิมากรรมในพุทธศาสนาหรือพระพุทธรูปและสถาปัตยกรรมในสถานที่แห่งนั้น พร้อมกับจิตรกรรมในสถานที่เดียวกันมาสัก 1 ตัวอย่าง พร้อมอธิบาย
- 5) นักศึกษาคิดว่าภาพจิตรกรรมตามประเพณี มีบทบาทต่อการสอนสั่งต่อผู้ชมอย่างไรบ้างจงอธิบายพร้อมยกตัวอย่าง